

Рецензия

на дисертация за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“, озаглавена

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО В СЪВРЕМЕННОТО ИЗКУСТВО на докторант Василка Миткова Цанева с Научен ръководител проф. д.ф.н. Правда Спасова от проф. Божидар Стоянов Бояджиев, катедра „Живопис“, ФИИ, НХА

В изпълнение на чл.27 от Правилника на НХА за прилагане на ЗРАСРБ, на основание Заповед № 0263-У / 20.11.2018 г. и решение на Факултетния съвет на ФИИ с Протокол № 2/07.12.2022 Ректорът на НХА нарежда откриването на процедура по публична защита на дисертационен труд на тема **ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО В СЪВРЕМЕННОТО ИЗКУСТВО**, разработен от докторант в редовна форма на обучение към катедра "Психология на изкуството, художествено образование и общообразователни дисциплини" Василка Миткова Цанева за присъждане на образователна и научна степен "Доктор" в област на Висше образование: 8. Изкуства, Професионално направление: 8.2. Изобразително изкуство.

Определено е Научно жури в състав:

От НХА:

Проф. Божидар Стоянов Бояджиев

Проф. д-р Кирил Любомиров Божков

Външни членове:

Проф. д-р Анна Илчева Цоловска

Проф. д-р Бисера Василева Вълева-Георгиева

Проф. д-р Красимир Енчев Русев

Резерви:

Доц. Татяна Никифорова Стоичкова - НХА

Доц. д-р Калина Христова Христова - външен член, НБУ

Докторантският труд на Василка Цанева съдържа увод, три основни глави, в които е изложено главното му съдържание, заключение и библиография в обем от 166 страници. Приложението са разгръща в рамките на 42 страници съдържащи 55 изображения. Библиографията

включва 122 цитирани заглавия. Докторантката има изискваните публикации по темата на докторантурата. От пръв поглед прави впечатление ясната структура на труда, неговите логично подредени съдържателни части и липсата на словесен и смислов баласт, характерен за докторски дисертации.

В избора на темата прозира склонността на докторантката към разглеждане на проблеми, свързани със съвременното изкуство от гледна точка на психологически аспекти и взаимодействия. Това много ясно личи в анализа на съответни автори и произведения, който носи характерните черти на професионално мислене и разбиране.

Уводната част въвежда в характерните особености на изследването. Ясно са заявени обекта и предмета на изследването, целите и задачите експлицират смисъла на проучването, защитена е методологията на работата. Методологическият инструментариум, неговото ясно заявяване, осъзнаване и последователно провеждане дават основание да се разберат както вектора на изследването така и ясното осмисляне и самопреценка на изследователската работа. Комплексният характер на проучването допуска комбиниране на различни методи на анализ. Става дума за такива, които произхождат от и навлизат в периметъра на социалната психология, феноменологията, философията на правото и философската критика на изкуството. Мисля, че са налице както ясната рамка на изследователските дейности така и ясната рамка на очакванията от изследователското усилие.

Уводната част дава още полезна информация за съдържанието на главите, прави кратък обзор на съществуващата литература по темата, анализира използваните източници и с това допълва вече споменатата по-горе регламентация на дисертационните обхвати.

В Първата глава на дисертацията, озаглавена **Съвременното изкуство и психологическото оспорване на съществуващите правни рамки** Василка Цанева поставя под лупа психологическия облик на правните релации и стълкновения в периметъра на съвременното изкуство, които изясняват как в своето концептуално и пост-концептуално развитие, то, през втората половина на ХХ век та чак до наши дни, достига до силно преобразувана теоретична структура, в която намират място множество стандарти на проява. Цанева акцентира върху факта, че така изкуството завоюва нови територии от непосредствената художествена реалност под формата на художествени процедури и действия, които създават усещане за самостоятелност като предлагат нови собствени правни клишета за

пропагандиране и ситуиране на едно произведение на изкуството извън постулираните ограничения на съществуващите институционални определености.

Гореописаната от докторантката ситуация води до това да бъде поставена под съмнение от страна на участниците в художествените процеси озаконяващата мисия и предназначение на съответните учреденско-ведомствени организации с присъщите им регламентации, които започват да спъват творческата дейност. Така в полето на нормативната уредба на това, което най-общо може да се нарече "авторско право" се разгръща критически процес, който води до оспорване или омаловажаване на качества на произведението на изкуството като идентификация, уникалност, определени физически характеристики или морално-етични постановки като може би консервативните от гледна точка на днешния момент претенции за неприкосновеността на авторството. Всичко това, разбира се, произтича от взелия връх, дори нещо повече от интерес, към концептуалната парадигма за правене на изкуство.

С голямо удоволствие и нескрит познавателен интерес проследих разказите за множество случаи на съдебни спорове, които се отнасят до творби, свързани с изкуството на присвояването. Те служат за потвърждение на разбирането за оригиналността на творбата отвъд материалните ѝ носители и във връзка с "интелектуалните процедури и дискурсивните режими на изкуството като изключителна собственост" /В. Ц./.

Като се позовава на съответните международни авторитети от изледваната област, авторката цитира два основни принципа в изкуството, които описват ситуацията след появата на концептуалното изкуство. Първият принцип се свежда до припознаване на стоковият ранг на произведението на изкуството, а вторият принцип отдава чест на мисълта на твореца, на концепцията на художника, за които се приема, че представляват интелектуална собственост, по-важна от всичко останало.

Весилка Цанева установява, наред с всичко останало, специфичното напрежение между "съвременния неолиберален индивид" и съвременното разбирането за категории като творчески процес, произведение на изкуството, авторство и субект на изкуството, напрежение възникнало в зоната на авторското право от незададени въпроси и неразрешени отговори. Ето защо правната теория, свързана с авторското право допуска в своето динамично развитие идеи от областта на културната психология,

моралната психология, психологията на личността и критическата психология. Класическата концепцията за собственост, която е свързана с притежанието еволюира до нови мисии на съвременния художник и според докторантката днес ние го виждаме като „художник-куратор“, „художник правен провокатор“ и „художник правен законодател“.

В Глава II **Съвременният психологически субект на изкуството и новите идеи за авторството** става дума за това как психологическите измерения на правното съзнание допринасят за определяне на мястото на психологическия субект на изкуството по отношение на правната реалност. Цитирана е типологична схема, дело на утвърдени изследватели, която говори ясно за взаимоотношението със закона и неговите постановки. Без съмнение това помага на авторката да определи, изясни и характеризира позиции като "пред закона", "със закона" или "срещу закона" като насища своите анализи с фокусирана прецизност и цитиране на показателни примери от историята на съвременното изкуство и поведението на протагонистите на същото. Ситуирането на правното съзнание в кръстовището на представите за изкуство и законност изисква творчески подход към възможностите за юридическа свобода на правния субект. Романтичната идея за авторството и естествените напрежения между нея и съвременното разбиране или представа за същото стават обект на внимание във втора глава, допълвайки представата за творчество в съвременната култура.

Глава III **Изкуството като психологически модел на защитена интелектуална собственост**

В тази глава авторката описва най-малко трима автори със съответните им творчески практики, произведения и специфични релации с проблематиката на дисертационния труд. Става дума за новите психологически роли на авторството в изменените представи за интелектуална собственост в съвременното изкуство. Първата подглава е посветена на колумбийската художничка Гала Порас-Ким, която според Цанева осъществява уникална художествена практика, която се състои в това да генерира сложни правни, исторически и психологически ситуации, свързани с разследвания на проблеми, във връзка с опозване на "културни ценности в техния автентичен вид", както и редица противоречия, възникнали от самото колекционерство и притежание. Цанева прави опит да свърже художествената практика на Порас-Ким освен с правото на културна собственост и защита на културните ценности, с категории като

"параавторско право" и "метаавторско право", които съдействат при определянето на художествени дейности, "които съдържат претенция за противоречива темпоралност и продължение на преживяването на духовното като съвременно настояще, при което творческите субекти се явяват като съ-субекти на музейните исторически артефакти." /В. Ц./

В трета глава на дисертацията са интерпретирани и примери от творчеството на световноизвестния архитект Рем Колхас, чийто идеи се свеждат до съвременните форми на авторство, обхващащи колективната творческа работа, при която отделните авторски идентичности се умножават от управленската структура на дизайнерското арт студио и неговата разпознаваемост в крайния творчески резултат.

Цанева говори за предложените от Колхас "патенти" които функционират като културологични инструменти, които обаче не са достатъчно специфични, за да претендират със своята уникалност срещу възможни нарушения на патентните права, нито са с изрично дефинирана новост и стойност. Тяхната стойност е относителна, произтичаща от позиционирането им в още по-голям и преструктуриращ дискурс. Разсъжденията си за спецификата на концепциите на Колхас Цанева приключва с твърдението на британския историк и изследовател на авторското право Марк Роуз, "че авторското право не е трансцендентна морална идея, а специфична модерна формация, произведена от печатарската технология, пазарната икономика и класическата либерална култура на собственически индивидуализъм." И още: "авторското право е институция, изградена върху интелектуални плаващи пясъци, която по своята същност е базирана върху почти религиозната концепция за оригиналност и идеята, че някакви необикновени същества, наречени автори, създават творби от нищото."

Повечето примери, обсъдени в докторантурата, ясно очертават широкия спектър от форми на творческо изразяване, които не съответстват на дефинициите за авторство и оригиналност, които са в основата на представите за интелектуална собственост и на традиционния канон от разбирания, изграден около авторското право.

Особен интерес събудиха у мен редовете посветени на, както се изразява авторката, "безпрецедентната интервенция на изкуството в областта на авторското право, интелектуалната собственост и патентното право" от страна на художника Петер Цанев в неговия теоретичен пърформанс, именуван "Критика на транстемпоралното изкуство" /2021/.

В хода на съответните концептуарни спекулации, характерни с изключителна сложност и дори екстравагантност, казвам нова в най-хубавия смисъл на думата, трансстемпоралното изкуство преминава от словесно име на понятие през търговска марка до регистрирана марка, което дава изключителното право на притежателя, т. е. художника да изпълни своята творческа програма в заключителните фази на въпросния теоретичен пърформанс.

От примерите, подбрани с подобаващата се изследователска вещина в цялата докторантура се налага изводът, че съвременния художник придава голямо значение на своята личност и нейните психологически характеристики. Би могло да се очаква, че в тяхната съвременна форма законите за интелектуалната собственост и авторското право ще държат сметка за особеностите на личността на твореца, за неговите психологически реакции и психологическо благосъстояние.

Справката за приносите на докторантурата, така както я представя самата авторка коректно отразява новите моменти в изследването. Като ги приемам напълно си позволявам да открия "любими" приноси, които изваждам пред скоба и цитирам:

В дисертацията аналитично са открити тенденции, които разкриват специфичното навлизане на идеи от моралната психология и културната психология в обсега на правната теория, свързани с актуалните дебати около неимуществените права като част от авторското право.

За първи път се предлага прочит и интерпретация на творби от български автори, ангажирани с превръщането на правната реалност и нейните обозначения в художествен медиум, който предполага ново място и нови формати за съществуване на изкуството.

В заключение бях подчертал, че упоритата работа на Василка Цанева е довела както до научен резултат така и до образователен ефект върху нейното професионално осъвършенстване. Като се позовавам на достойнствата на хабилитационния труд на Василка Цанева, озаглавен **ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО В СЪВРЕМЕННОТО ИЗКУСТВО**, които споменавам по-горе в хода на рецензията си предлагам Василка Цанева да получи научната и образователна степен „Доктор“.

Проф. Божидар Бояджиев

